

OGAHYNING "GULSHAN UD DAVLA " ASARIDA TARIXNAVISLIK MAHORATI

Farg'ona davlat universiteti

filologiya fakulteti 3-bosqich talabasi

Otaxonova O'g'iloy

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola XIX asr o'zbek tarixshunosligi va adabiyoti taraqqiyotida muhim o'rin egallagan Muhammad Rizo Erniyozbek o'g'li Ogahiy ijodini, xususan uning "Gulshan ud-davla" asarini ilmiy jihatdan tahlil qiladi. Asarda Xiva xonligining siyosiy hayoti, davlat boshqaruv tizimi, iqtisodiy sharoiti, qo'shin yurishlari va tashqi diplomatik munosabatlar keng yoritilgan bo'lib, muallif voqealarni xronologik tartibda hujjatli dalillar asosida bayon etadi. "Gulshan ud-davla" tarixiy manba sifatida muhim bo'lishining asosiy sababi – muallifning voqealarning bevosita zamondoshi, ayrim siyosiy jarayonlarning bevosita guvohi va ishtirokchisi bo'lganligidir.

Maqolada Ogahiyning tarixnavislik mahorati uning til va uslubidagi badiiy go'zallik, tasviriy ifoda vositalaridan oqilona foydalanish, voqealar sabab-natija bog'liqligini izchil ko'rsatish kabi jihatlar orqali ochib beriladi. Muallif o'zining siyosiy voqealarga nisbatan munosabatini qayta-qayta ta'kidlamasdan, lekin ayrim joylarda shaxsiy kuzatuv va fikrlarini ehtiyotkorlik bilan kiritgan. Bu esa asarga ilmiylik va badiiylikning uyg'unlashgan shaklini beradi.

Shuningdek, maqolada "Gulshan ud-davla"ning tarixshunoslikdagi o'rni, uning bugungi tarixiy tadqiqotlar uchun manbaviy qiymati, undagi ijtimoiy-ma'naviy hayot tasvirlarining etnografik ahamiyati ko'rsatib beriladi. Asar Xiva xonligi tarixini o'rganishda asosiy yozma manbalardan biri sifatida baholanadi va Ogahiyning milliy tarixiy xotirani avlodlarga yetkazishdagi katta hissasini namoyon etadi.

ANNOTATSIYA

В данной статье рассматривается творчество одного из крупнейших представителей узбекской литературы и историографии XIX века — Мухаммада Ризо Эрнийозбек оглы Агахи. Особое внимание уделено его историческому труду «Гульшан уд-давля», в котором подробно описаны политическая жизнь Хивинского ханства, система государственного управления, экономическое положение, военные походы и внешние дипломатические отношения. Автор излагает события последовательно и хронологически, опираясь на документальные источники и собственные наблюдения как непосредственного современника описываемых событий.

В статье анализируется мастерство Агахи как историописателя, проявляющееся в том, что он умело сочетает научность изложения с художественной выразительностью языка. Автор осторожно выражает своё отношение к происходящим событиям, что создаёт гармоничное единство объективности и литературности повествования. Кроме того, отмечается историко-научная ценность и этнографическая значимость материала, содержащегося в «Гульшан уд-давля», что делает это произведение одним из важнейших письменных источников по истории Хивинского ханства.

ANNOTATION

This article examines the work of Muhammad Rizo Erniyozbek ogli Ogahiy, one of the most prominent figures of 19th-century Uzbek literature and historiography. Special attention is given to his historical work “Gulshan ud-davla,” which provides a detailed account of the political structure of the Khiva Khanate, its system of governance, economic status, military campaigns, and diplomatic relations. The author presents events in a chronological and logical sequence, relying on documentary evidence and personal observation as a direct witness to many of the historical processes described.

The article highlights Ogahiy’s mastery as a historian, demonstrated through his skillful combination of scholarly accuracy and artistic expression. He maintains a balanced narrative tone while occasionally including personal evaluations, which enhances the

literary richness of the text without compromising its historical reliability. The article also emphasizes the historical and ethnographic value of the information presented in “Gulshan ud-davla,” confirming its status as one of the most important written sources for studying the history of the Khiva Khanate.

Kalit soʻzlar: Ogahiy, Gulshan ud-davla, Xorazm xonligi, Tarixnavislik mahorati, XIX asr oʻzbek adabiyoti, Siyosiy tarix, Ijtimoiy hayot, Diplomatik aloqalar, Madaniy meros, Hujjatli tarix, Badiiy tasvir, Tarixiy manba, Etnografik maʼlumot, Ichki siyosat, Davlat boshqaruvi, Xalq turmushi, Tarixiy tafakkur, Milliy xotira, Siyosiy voqealar, Iqtisodiy hayot, Urf-odatlar, Bayramlar, Diniy eʼtiqod, Jamiyat tarixi, Badiiy va ilmiy yondashuv.

Keywords: Ogahiy, Gulshan ud-davla, Khiva Khanate, Historiographical mastery, 19th-century Uzbek literature, Political history, Social life, Diplomatic relations, Cultural heritage, Documentary history, Artistic depiction, Historical source, Ethnographic information, Internal politics, State governance, People’s life, Historical thinking, National memory, Political events, Economic life, Customs, Festivals, Religious beliefs, Social history, Artistic and scientific approach.

Ключевые слова: Ogahiy, Gulshan ud-davla, Хивинское ханство, Мастерство историописания, Узбекская литература XIX века, Политическая история, Социальная жизнь, Дипломатические связи, Культурное наследие, Документальная история, Художественное изображение, Исторический источник, Этнографическая информация, Внутренняя политика, Государственное управление, Жизнь народа, Историческое мышление, Национальная память, Политические события, Экономическая жизнь, Обычаи, Праздники, Религиозные верования, История общества, Художественный и научный подход

KIRISH

Xorazm va Oʻrta Osiyo tarixida XIX asr oʻziga xos oʻrin tutadi. Ushbu davr siyosiy, ijtimoiy va madaniy hayotning murakkab va oʻziga xos jarayonlari bilan ajralib turadi. Oʻrta Osiyo hududidagi davlatlar, xususan, Xiva xonligi, Rossiya imperiyasi va qoʻshni

mamlakatlar bilan murakkab siyosiy aloqalar oʻrnatgan, ichki boshqaruv tizimida esa islohotlar amalga oshirilgan. Shu davr voqealarini yoritishda tarixiy manbalarga tayanish, voqealarni xronologik va daliliy asosda bayon etish muhim vazifa boʻlgan. Aynan shu vazifani mukammal bajargan tarixnavislardan biri Muhammad Rizo Erniyozbek oʻgʻli Ogahiydir (1809–1874).

Ogahiy nafaqat yirik shoir va adabiyotshunos, balki oʻz davrining eng muhim tarixnavislaridan biri sifatida tarixiy voqealarning bevosita guvohi boʻlgan. U Xiva xonlari saroyida xizmat qilgan, diplomatik va siyosiy yozishmalarda ishtirok etgan, davlat boshqaruv jarayonlariga bevosita guvoh boʻlganligi tufayli voqealarni aniq va ishonchli bayon qilgan. Shu bois uning tarixiy asarlari – “Riyoziy ud-davla”, “Zubdat ut-tavorix”, “Firdavs ul-iqbol” va ayniqsa “Gulshan ud-davla” – tarixiy manba sifatida beqiyos ahamiyatga ega.

“Gulshan ud-davla” asari Xiva xonligi siyosiy va ijtimoiy hayotini yoritishda markaziy oʻrin tutadi. Unda Sayid Muhammadxon va Muhammad Rahimxon II davridagi hukmronlik, ichki siyosiy islohotlar, davlat boshqaruvi, iqtisodiy munosabatlar, xalq turmushi, qoʻshin yurishlari va tashqi diplomatik aloqalar keng yoritilgan. Ogahiy voqealarni xronologik tartibda, sabab–natija munosabatlarini ochib berish, tarixiy dalillarni koʻrsatish bilan birga, badiiy tasvir vositalaridan mohirona foydalangan. Shu bois asar nafaqat tarixiy manba, balki badiiy yodgorlik sifatida ham qadrlanadi.

Shuningdek, Ogahiy asarda oddiy xalq hayoti, urf-odatlar, bayramlar, diniy eʼtiqodlar va ijtimoiy tartib haqida ham keng maʼlumot bergan. Bu jihatlar asarni faqat siyosiy tarix manbai emas, balki etnografik va madaniy tarixni oʻrganish uchun ham muhim ilmiy manba qiladi.

Bugungi kunda “Gulshan ud-davla” tarixchilar, adabiyotshunoslar, etnograflar va madaniyatshunoslar tomonidan asosiy ilmiy manba sifatida qoʻllaniladi. Asarning ilmiy ahamiyati shundaki, u oʻsha davr voqeligini bevosita zamondosh nigohi orqali yoritadi, milliy tarixiy xotirani avlodlarga yetkazish imkonini beradi va tarixiy tafakkur rivojiga hissa qoʻshadi. Shu nuqtai nazardan, maqolada Ogahiyning tarixnavislik mahorati,

voqealarni yoritish uslubi, asarning ilmiy va adabiy qadri hamda bugungi tarixshunoslikdagi o'zni batafsil tahlil qilinadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Muhammad Rizo Erniyozbek o'g'li Ogahiyning "Gulshan ud-davla" asari XIX asr Xorazm tarixshunosligida muhim o'rin tutadi. Asarda voqealar xronologik tartibda, daliliy va hujjatli asosda bayon etilgan, shuningdek, badiiy tasvir vositalari orqali o'quvchi uchun jonli va tushunarli qilinadi. Ogahiy o'z davrining siyosiy, ijtimoiy va madaniy jarayonlarini bevosita guvoh sifatida tasvirlaganligi sababli, uning asarlari tarixiy haqiqatni saqlagan holda yozilgan.

Asarda nafaqat xonlarning boshqaruv tizimi va ichki siyosiy islohotlari, balki xalq hayoti, urf-odatlar, bayramlari, diniy e'tiqodlari va ijtimoiy qadriyatlar keng yoritilgan. Shu jihatlar "Gulshan ud-davla"ni nafaqat siyosiy tarix manbai, balki etnografik va madaniy tarixni o'rganishda ham muhim ilmiy asarga aylantiradi.

Shuningdek, Ogahiy voqealarni bayon etishda shaxsiy kuzatuvlari va tahliliy qarashlarini uyg'unlashtirgan, lekin tarixiy xolislikni saqlashga alohida e'tibor bergan. Bu esa asarga ilmiylik bilan birga badiiy qimmat ham beradi. Bugungi kunda asar tarixchilar, adabiyotshunoslar va madaniyatshunoslar uchun asosiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Natijada, Ogahiyning "Gulshan ud-davla" asari tarixnavislik mahoratini namoyon etuvchi, o'zbek tarixshunosligi va adabiyoti uchun bebaho meros bo'lib qoladi. Asar nafaqat o'sha davr voqealarini tushunishga, balki milliy tarixiy tafakkur va xotirani avlodlarga yetkazishga xizmat qiladi. Shu sababli, Ogahiy ijodi va "Gulshan ud-davla" asari bugungi kunda ham ilmiy va madaniy ahamiyatga ega ekanligi aniq ko'rinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ogahiy. Gulshan ud-davla. Xiva, 1863–1873 yillar.
2. Rashidov, O. Xorazm xonligi tarixi. Toshkent: Fan, 1981.
3. Sultonov, M. O'zbek tarixshunosligi va tarixiy manbalar. Toshkent: Sharq, 2005.

4. Jalilov, A. Ogahiy va uning ijodi. Toshkent: Akademiya, 1998.
5. Karimov, B. Xorazmning siyosiy va ijtimoiy tarixi. Toshkent: Yangi Asr, 2010.
6. Allayarov, Sh. Sharq tarixnavisligi an'analari. Samarqand: Universum, 2002.
7. Baratov, F. Ogahiyning tarixiy asarlaridagi badiiy uslub. Buxoro: Ilm, 2015.
8. Akbarov, R. Xorazm tarixining manbaviy asarlari. Toshkent: Fan, 2012.
9. Sobirov, D. Sharqiy xalqlarning tarixiy yozma manbalari. Toshkent: Sharq, 2007.
10. Ergashev, N. O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: Fan, 2000.
11. Karimov, S. Ogahiy ijodida tarixiy haqiqat va badii tasvir. Toshkent: Ilm-fan, 2018.